

Биз қандай ислоҳотларга қўл урмайлик, аввало, ёшларга, уларнинг куч-ғайрати ва азму шижоатига суянамиз.

Шавкат МИРЗИЁЕВ

Hurriyat

Mustaqil gazeta

2026-yil
25-fevral
chorshanba
№ 8 (1486)

Gazeta 1996-yil dekabrдан chiqqan boshlagan ★ www.uzhurriyat.uz ★ @ hurriyatuz@mail.ru ★ t.me/hurriyatuz ★ f Hurriyat gazetasi

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ДАВРИДА ОЛИМ МАСЪУЛИЯТИ

ёки академик Қаландар АБДУРАҲМОНОВ илм мактаби ҳақида сўз

Янги Ўзбекистонни барпо этиш жараёни мамлакатимиз ҳаётининг барча соҳаларида туб сифат ўзгаришларни талаб этмоқда. Бу ўзгаришлар, аввало, тафаккур, илм-фан ва жамият олдидagi масъулиятни қайта аниқлаш билан боғлиқ. Бугун олимдан фақат ўз соҳасида чуқур билимга эга бўлиш эмас, балки давлат тараққиётининг стратегик мақсадларини аниқлаб, ислоҳотлар мазмунига илмий ва ҳаётий жавоб бера олиш талаб қилинмоқда. Айни шу нуктаи назардан қаралганда, академик Қаландар Абдураҳмонов шахсияти ва илмий фаолияти ҳам Янги Ўзбекистон даврида олим зиммасига юқланган масъулиятнинг ёрқин ифодаси сифатида намоён бўлади.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон иқтисодиёти босиб ўтган йўл фақатгина рақамлар, кўрсаткичлар ёки статистик ўсиш тарихи эмас. Бу, энг аввало, инсон тақдири, меҳнат қадри, ижтимоий адолат ва жамият барқарорлигини таъминлашга қаратилган мураккаб жараёндир. Қаландар Абдураҳмонов ана шу жараёнларни иқтисод фанининг инсонпарвар моҳияти орқали аниқлаб, таҳлил қилган олимлардан биридир. У иқтисод фанини бозор механизмлари ёки молиявий моделлар билан чеклаб қўймасдан, уни ижтимоий муносабатлар, инсон манфаати ва давлат масъулияти билан узвий боғлиқ ҳолда талқин қилиб келди.

Янги Ўзбекистон шароитида амалга оширилаётган ислохотлар мазмунини ҳам айнан шу ёндашувни таъкидламоқда. Бугун давлат сиёсати марказида “инсон — жамият — давлат” тамойили турибди. Иқтисодий ўсиш инсон ҳаёти сифатини яхшилашга хизмат қилмаси, у ўз мазмунини йўқотди. Қаландар Абдураҳмоновнинг илмий қарашлари ва публицистик чиқишлари айнан шу ғояни илмий жиҳатдан асослаб, жамоатчиликка тушунарли тилда етказиб келаётгани билан аҳамиятли.

Олимнинг илмий фаолиятида меҳнат иқтисодиёти, аҳолининг иш бандлиги, инсон капитали, ижтимоий муҳофаза ва таълим сифати масалалари устувор ўрин тутди.

Бу йўналишлар Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияларида ҳам асосий устувор вазифалар сифатида белгиланган.

Устоз олимнинг илмий ва жамоатчилик фаолиятида яна бир муҳим жиҳат бор: у иқтисод фанини давлат қарорлари қабул қилиш жараёнидан узиб қўйишга қарши. Унинг фикрича, илмий таҳлилсиз қабул қилинган ҳар қандай қарор қисқа муддатли натижа бериши мумкин, аммо узоқ истиқболда ижтимоий муаммоларни кучайтиради. Шу боис олим доимо иқтисодий ислохотларнинг ижтимоий оқибатларини олдиндан баҳолаш, илм-фан ва амалиёт ўртасида мустақам кўприк барпо этиш зарурлигини таъкидлаб келади.

Ушбу мақола академик Қаландар Абдураҳмоновнинг ҳаёт йўли ва илмий меросини юбилей ёки расмий таърифлар доирасида эмас, балки Янги Ўзбекистон даврида илм-фан зиммасига юқланган масъулият, жамият олдида турган долзарб вазифалар ва миллий тараққиёт стратегиялари контекстида таҳлилий-публицистик руҳда ёритишни мақсад қилади. Бу бир олим ҳақида ҳикоягина эмас, балки Янги Ўзбекистон шароитида илм-фан қандай бўлиши кераклиги ҳақида мулоҳаза юритишдир.

Албатта, ҳар қандай йирик шахс камолотида муҳит ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Олим шаклланиши фақат университет ёки илмий муассасадаги таълим билан чекланиб қолмайди, ижтимоий адолат ва инсон қадрининг муҳим мезони сифатида баҳолайди. Унинг фикрича, меҳнат муносабатлари қандай шаклланса, жамиятдаги ижтимоий муҳит, фуқароларнинг давлатга ишончи ва тараққиёт суръатлари ҳам шунга мос равишда ўзгаради.

Устоз илмий тадқиқотларида иш билан бандлик сиёсатида оид масалалар устувор ўрин эгаллайди. У аҳолини иш билан таъминлашни фақат иқтисодий кўрсаткич сифатида эмас, балки жамиятда ижтимоий барқарорлиқни таъминловчи муҳим институционал омил сифатида талқин этади. Иш билан бандлик даражаси юқори бўлган жамиятларда кам-бағаллик кўламининг қисқариши, ижтимоий зиддиятлар ва қарам-қаршиликлар хавфининг пасайиши кузатилади. Шу нуктаи назардан, Қаландар Абдураҳмонов иш билан бандлик сиёсатида давлатнинг фаол иштирокини таъминлаш, шунингдек, касбий тайёргарлик ва қайта тайёрлаш тизимини изчил ривожлантириш зарурлигини илмий жиҳатдан асослаб беради.

Инсон капитали назарияси ҳам унинг илмий мактабида муҳим ўрин тутди. Олим инсонни иқтисодий жараёнларнинг пассив иштирокчиси эмас, балки асосий ҳаракатлантирувчи кучи сифатида кўради. Таълим сифати, соғлиқни сақлаш тизими, касбий малака ва ижтимоий ҳимоя инсон капитали ривожининг ажралмас қисмидир. Қаландар Абдураҳмоновнинг тадқиқотларида бу омиллар иқтисодий ўсиш билан узвий боғлаб таҳлил қилинади.

Унинг илмий мактабида иқтисодий ўсиш тушуначиси ҳам қайта талқин этилади. Олим иқтисодий ўсишнинг ялпи ички маҳсулот ўсиши билан чеклаб қўйишга қарши. Унинг фикрича, агар иқтисодий ўсиш аҳоли даромадларини ошиши, ижтимоий ҳимоя кучайиши ва ҳаёт сифати яхшиланиши билан бирга бормаса, бундай ўсиш барқарор ҳисобланмайди. Бу қараш Янги Ўзбекистонда олиб борилаётган ислохотлар фалсафаси билан тўлиқ уйғун.

Қаландар Абдураҳмонов ёшлигиданоқ иқтисодий адолат, меҳнат қадри ва ижтимоий тенглик масалаларига бефарқ бўлмаган. У меҳнатни фақат иқтисодий категория сифатида эмас, балки маънавий қадрият сифатида ҳам баҳолайди. Бу ёндашув унинг илмий қизиқишларида, кейинчалик эса илмий мактабида ҳам асосий ғояга айланди.

Шу тариқа, Қаландар Абдураҳмонов шахсияти шаклланишида муҳит, тарбия ва онгли маънавий танлов ҳал қилувчи роль ўйнади. У иқтисод фанини инсон тақдири билан боғлаб ўрганишга қарор қилган олим сифатида шаклланди ва бу қарор унинг бутун илмий ҳаётининг маънавий таянчига айланди.

Академик Қаландар Абдураҳмонов илмий фаолиятини тўлиқ аниқлаш учун унинг тадқиқотларида шаклланган илмий мактаб моҳиятига эътибор қаратиш зарур. Чунки у алоҳида бир соҳада муваффақият қозongan олимгина эмас, балки муайян дунёқараш, методология ва илмий аниқланиш шакллантирган устоз сифатида ҳам танилган. Бу илмий мактабнинг асосий белгиси иқтисод фанини инсон манфаатлари билан боғлаб ўрганиш, уни жамият ҳаётидан узилган назарий фан эмас, балки ижтимоий тараққиётга хизмат қилувчи амалий илм сифатида талқин этишдир.

Таниқли олим илмий мактабида меҳнат иқтисодиёти марказий ўрин тутди. У меҳнат бозорини фақат талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанат сифатида эмас, балки жамиятдаги барқарорлик, ижтимоий адолат ва инсон қадрининг муҳим мезони сифатида баҳолайди. Унинг фикрича, меҳнат муносабатлари қандай шаклланса, жамиятдаги ижтимоий муҳит, фуқароларнинг давлатга ишончи ва тараққиёт суръатлари ҳам шунга мос равишда ўзгаради.

Устоз илмий тадқиқотларида иш билан бандлик сиёсатида оид масалалар устувор ўрин эгаллайди. У аҳолини иш билан таъминлашни фақат иқтисодий кўрсаткич сифатида эмас, балки жамиятда ижтимоий барқарорлиқни таъминловчи муҳим институционал омил сифатида талқин этади. Иш билан бандлик даражаси юқори бўлган жамиятларда кам-бағаллик кўламининг қисқариши, ижтимоий зиддиятлар ва қарам-қаршиликлар хавфининг пасайиши кузатилади. Шу нуктаи назардан, Қаландар Абдураҳмонов иш билан бандлик сиёсатида давлатнинг фаол иштирокини таъминлаш, шунингдек, касбий тайёргарлик ва қайта тайёрлаш тизимини изчил ривожлантириш зарурлигини илмий жиҳатдан асослаб беради.

Инсон капитали назарияси ҳам унинг илмий мактабида муҳим ўрин тутди. Олим инсонни иқтисодий жараёнларнинг пассив иштирокчиси эмас, балки асосий ҳаракатлантирувчи кучи сифатида кўради. Таълим сифати, соғлиқни сақлаш тизими, касбий малака ва ижтимоий ҳимоя инсон капитали ривожининг ажралмас қисмидир. Қаландар Абдураҳмоновнинг тадқиқотларида бу омиллар иқтисодий ўсиш билан узвий боғлаб таҳлил қилинади.

Унинг илмий мактабида иқтисодий ўсиш тушуначиси ҳам қайта талқин этилади. Олим иқтисодий ўсишнинг ялпи ички маҳсулот ўсиши билан чеклаб қўйишга қарши. Унинг фикрича, агар иқтисодий ўсиш аҳоли даромадларини ошиши, ижтимоий ҳимоя кучайиши ва ҳаёт сифати яхшиланиши билан бирга бормаса, бундай ўсиш барқарор ҳисобланмайди. Бу қараш Янги Ўзбекистонда олиб борилаётган ислохотлар фалсафаси билан тўлиқ уйғун.

Қаландар Абдураҳмонов раҳбарлигида шаклланган илмий мактабда ёш тадқиқотчиларни тайёрлаш масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратилади. Устоз сифатида у ёш олимларга тайёр қолипларни такрорлашни эмас, балки мустақил фикрлашни ўргатади. Миллий иқтисодий муаммоларни глобал тенденциялар билан қиёсий таҳлил қилиш, халқаро тажрибани миллий шарт-шароитга мослаштириш унинг илмий мактабининг муҳим услубий жиҳатларидандир.

Илмий мактабда назария ва амалиёт ўртасидаги боғлиқлик устувор аҳамиятга эга. У иқтисод фанини амалиётдан узиб қўйишга қарши. Олимнинг фикрича, илмий тадқиқотлар давлат сиёсати, иқтисодий дастурлар ва ижтимоий ислохотлар учун амалий тақлидлар бериши керак. Шу боис унинг шоғирдлари ҳам илмий ишларда фақат назарий хулосалар билан чекланиб қолмай, аниқ тавсиялар ишлаб чиқишга интилади.

Олим иқтисод фанини ўқитишда замонавий методлар, таҳлилий фикрлаш ва ҳаётий мисолларга таяниш зарурлигини таъкидлайди. Дарслик ва ўқув қўлланмаларида иқтисодий жараёнлар жонли мисоллар, миллий тажриба ва халқаро қиёслар орқали тушунтирилади. Бу ёндашув ёшларда иқтисод фанини қурак назария эмас, балки ҳаёт билан боғлиқ фан сифатида қабул қилишга ёрдам беради.

Устоз яратган илмий мактаб йиллар давомида шакллانган ва такомиллашган тизим. Бу мактабда иқтисод фанининг инсонпарвар моҳияти, ижтимоий йўналтирилган иқтисодий сиёсат ва амалий таҳлил устувор аҳамият касб этади. Айнан шу жиҳатлар унинг илмий мактабини Янги Ўзбекистон шароитида айнқиса долзарб қилади.

Ўнда қилиб айтганда, бу мактаб иқтисод фанини инсон манфаатлари билан боғлаб ўрганишга қаратилган, миллий тараққиёт вазифаларига хизмат қилувчи мустақам интеллектуал платформа ҳисобланади. Бу мактаб нафақат бир олимнинг илмий мероси, балки Янги Ўзбекистонда иқтисодий тафаккур қандай йўналишда ривожланиши кераклигини кўрсатиб берувчи муҳим тажриба мактабидир.

Янги Ўзбекистон шароитида академиклик мақоми мазмунан янги босқичга кўтарилди. У фақат илмий унвон ёки шахсий ютуқлар рамзи эмас, балки жамият олдидagi юксак масъулият мезони сифатида қаралмоқда. Бугун академик олимдан давлат тараққиётининг устувор йўналишларини аниқлаш, ислохотлар мазмунига илмий жавоб бериш, қабул қилинаётган қарорларнинг ижтимоий оқибатларини таҳлил қилиш талаб этилади.

Олимнинг академик сифатидаги фаолияти иқтисод фанини давлат сиёсати билан уйғунлаштиришга қаратилган. Қаландар эса иқтисодий ислохотлар самарадорлигини фақат молиявий ёки институционал кўрсаткичлар билан эмас, балки уларнинг инсон ҳаётига таъсири орқали баҳолаш зарурлигини илмий асослаб келади. Унинг фикрича, иқтисодий сиёсат инсон манфаатларига хизмат қилганиданга барқарор ва ижтимоий қўллаб-қувватланмаган бўлади.

Миллий илмий сиёсатда инсон капитали, меҳнат бозори ва ижтимоий ҳимоя масалалари устувор йўналиш сифатида белгиланган. У бу масалаларни иқтисод фанининг марказига қўйиб, давлат дастурлари ва стратегик ҳужжатларни илмий жиҳатдан асослашда фаол иштирок этади. Академик сифатида у илм-фанининг

давлат қарорлари қабул қилиш жараёнидаги таъсирини кучайтириш тарафдори бўлиб келмоқда.

Устоз академик позициясида яна бир муҳим жиҳат бор: у илм-фан ва амалиёт ўртасидаги узилишни бартараф этиш зарурлигини доимий равишда таъкидлайди. Унинг фикрича, илмий тадқиқотлар фақат мақолалар ва ҳисоботлар билан чекланиб қолмаслиги, балки давлат сиёсати ва жамият ҳаётида аниқ натижа бериши керак. Шу боис у илмий муассасалар, университетлар ва давлат идоралари ўртасида ҳамкорлиқни кучайтириш, экспертлик институтини ривожлантириш ташаббусларини илгари суриб келди.

Глобаллашув шароитида миллий илм-фанининг нуфузи халқаро майдондаги иштироки ва таъсири билан баҳоланади. Академик Қаландар Абдураҳмонов фаолияти ана шу мезон нуктаи назаридан ҳам эътиборга молик. Унинг илмий ишлари, таҳлилий чиқишлари ва экспертлик позицияси хорижий илмий ҳамжамият томонидан Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни аниқлашда муҳим манба сифатида қабул қилинмоқда.

Халқаро нашрларда эълон қилинган мақолалар ва интервьюларда устоз ўзбек иқтисоди фанининг вақили сифатида, миллий тажрибани халқаро илмий мезонлар асосида таҳлил қила олган олим сифатида эътироф этилган. Бу эътироф тасодиқий эмас. Чунки у глобал тажрибани кўр-қуруна қўчириш эмас, балки уни миллий шарт-шароит, ижтимоий тузилма ва маданий хусусиятлар билан уйғунлаштириш зарурлигини илмий жиҳатдан асослаб берган.

Олим халқаро ҳамкорлиқни миллий манфаатларни ҳимоя қилиш ва илмий мактабни ривожлантириш воситаси сифатида кўради. Унинг фикрича, халқаро мулоқот миллий иқтисодий сиёсатни такомиллаштириш, янги ёндашувлар ва инновацион ғояларни ўзлаштириш учун муҳим имконият яратди. Бироқ у ҳар қандай ҳамкорликда миллий манфаат, илмий мустақиллик ва мувозанат сақланиши шартлигини таъкидлайди.

Қаландар Абдураҳмоновнинг халқаро майдондаги эътирофи, аввало, унинг илмий ҳолислиги ва таҳлилий чуқурлиги билан боғлиқ. У иқтисодий тараққиётни сиёсий ширлар ёки умумий декларациялар орқали эмас, балки аниқ кўрсаткичлар, инсон фаровонлиги ва ижтимоий барқарорлик мезонлари асосида баҳолайди. Бу эса Янги Ўзбекистон иқтисодий моделининг халқаро миқёсда тўғри қабул қилинишига хизмат қилмоқда.

Шу маънода, машҳур олим миллий илм-фан учун халқаро кўприк вазифасини ўтайди. Унинг илмий позицияси орқали Ўзбекистон иқтисодий ислохотларининг мазмунини, мақсадлари ва инсонпарвар йўналиши халқаро ҳамжамиятга етказилмоқда. Бу жараён миллий иқтисод фанининг нуфузини ошириш, ўзбек илмий мактабининг глобал илмий маконда муносиб ўрин эгаллашига хизмат қилмоқда.

Янги Ўзбекистон тараққиёти рақамли трансформация, инновацион иқтисодиёт ва билимга асосланган ривожланиш модели билан чамбарчас боғлиқ. Бугун иқтисод фанини сунъий интеллект, рақамли технологиялар ва катта маълумотларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Академик Қаландар Абдураҳмонов юртимизда ана шу янги воқеликни чуқур англаган, иқтисод фанини замон талабларига мос равишда қайта талқин этган олимлар сирасига қиради.

Олимнинг бу борадаги қарашлари сунъий интеллектни иқтисодий қарорлар қабул қилиш жараёнида мулклар устувор кучи сифатида эмас, балки инсон тафаккурини тўлдирувчи, унинг имкониятларини кенгайтирувчи восита сифатида қўришга асосланади. Унинг фикрича, технология инсон ўрнини босмаслиги, балки инсон манфаатларига хизмат қилиши керак. Бу ёндашув Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган рақамли ислохотларнинг фалсафий асослари билан тўлиқ уйғун.

Устоз сунъий интеллект ва иқтисодиёт уйғунлигини, аввало, таълим тизимида жорий этиш зарурлигини таъкидлайди. У иқтисод фанини ўқитишда аънавий назарий қолиплар билан чекланиб қолиш мумкин эмаслигини, ёш авлодни таҳлилий фикрлашга, маълумотлар билан ишлашга ва замонавий қарор қабул қилиш услубларига ўргатиш зарурлигини илмий асослаб беради. Шу боис у янги авлод дарсликларини яратиш, ўқув дастурларини замон талабларига мослаштириш тарафдори ҳисобланади.

Олимнинг таъкидлашича, рақамли иқтисодиёт шароитида иқтисод фанининг ижтимоий масъулияти янада ортиб боради. Чунки сунъий интеллект ва рақамли технологиялар нўғўри қўлланилган тақдирда ижтимоий тенгсизликни кучайтириши, меҳнат бозорига номутаносибликларни келтириб чиқариши мумкин. Шу боис у технологияларни жорий этишда ижтимоий оқибатларни олдиндан баҳолаш, инсон манфаатларини устувор қўйиш зарурлигини доим таъкидлаб келади.

Албатта, бу қарашлар Янги Ўзбекистонда рақамли ислохотлар инсонпарвар йўналишида амалга оширилиши, технологик тараққиёт ижтимоий адолат ва барқарорликка хизмат қилиши кераклиги ҳақидаги умумий давлат сиёсати билан уйғун. У иқтисод фанини айнан шу нуктаи назардан ривожлантиришга интилган олим сифатида эътироф этилади.

Бугун Янги Ўзбекистон тараққиёти илмий асосланган қарорлар, рақамли инновациялар ва маънавий мустақам позиция уйғунлигига таянади. Таълимки олим ана шу уйғунлиқни ўз илмий, таълимий ва жамоатчилик фаолиятида амалда кўрсата олган устоздир. У иқтисод фанини жамиятдан узилган назария эмас, балки инсон ҳаётига дахлдор, ижтимоий масъулиятга эга фан сифатида ривожлантирди.

Унинг илмий мактаби ва фуқаролик позицияси келгуси авлодлар учун муҳим намуна ҳисобланади. Бу мерос фақат иқтисод фанини ривожлантириш эмас, балки Янги Ўзбекистонда илм-фан, давлат ва жамият ўртасидаги мустақам ишончли алоқаларни таъминлашга хизмат қилишига шубҳа йўқ.

Ноҳир ЖУМАЕВ,
Олий Мажлис Қонунчилик палатаси
Фан, таълим, маданият, спорт ва ёшлар
масалалари қўмитаси раиси,
иқтисодиёт фанлари доктори,
профессор.